

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA
KATEDRA ROZVOJOVÝCH A ENVIRONMENTÁLNÍCH STUDIÍ

Lukáš Burdík

**Zahraniční stipendia jako nástroj rozvojové
pomoci v Československu**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Lucie Macková M.A., Ph.D.

Olomouc 2020

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracoval sám a že jsem v seznamu literatury uvedl veškeré použité zdroje.

V Olomouci dne 5.5.2020

.....

Podpis

Na tomto místě bych chtěl poděkovat vedoucí práce Lucii Mackové M.A., Ph.D. za věnovaný čas stejně tak i za její odborné rady při vedení bakalářské práce a cenné připomínky během jejího vypracování.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lukáš BURDÍK**
Osobní číslo: **R17601**
Studijní program: **B1301 Geografie**
Studijní obor: **Mezinárodní rozvojová studia**
Název tématu: **Zahraniční stipendia jako nástroj rozvojové pomoci
v Československu**
Zadávající katedra: **Katedra rozvojových a environmentálních studií**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Předmětem práce je analýza různých forem rozvojové spolupráce v bývalém Československu před rokem 1989. Jednou z nich je poskytování stipendií ke studiu na českých a slovenských vysokých školách, převážně studentům ze států Afriky, Asie a Latinské Ameriky. Cílem práce je zhodnotit tuto formu rozvojové pomoci v porovnání s hmotnou či technickou pomocí poskytovanou v rámci programu československé zahraniční rozvojové spolupráce.

Rozsah grafických prací: **dle potřeby**
Rozsah pracovní zprávy: **10 - 15 tisíc slov**
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**
Seznam odborné literatury:

HOCH, Tomáš. Základy rozvojové pomoci. Ostrava: Ostravská univerzita, 2007, 152 s. ISBN 978-80-7368-370-2.
HORKÝ, Ondřej. Česká rozvojová spolupráce: diskursy, praktiky, rozpory. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, 165 s. ISBN 978-807-4190-407.
LEICHTOVÁ, Magdaléna. PIKNEROVÁ, Linda. Rozvojová spolupráce východního bloku v době studené války. Praha: Dokořán, 2013, 132 s. ISBN: 978-80-7363-570-1.
URBÁŠEK, Pavel. PULEC, Jiří. Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969. Olomouc: Univerzita Palackého, 2012, 434 s. ISBN: 978-80-244-2979-3.
ZÍDEK, Petr. SIEBER, Karel. Československo a subsaharská Afrika v letech 1948-1989. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2007, 322 s. ISBN 80-865-0658-4.

Vedoucí bakalářské práce: **Lucie Macková, M.A.**
Katedra rozvojových a environmentálních studií

Datum zadání bakalářské práce: **10. dubna 2018**
Termín odevzdání bakalářské práce: **13. dubna 2019**

L.S.

doc. RNDr. Martin Kubala, Ph.D.
děkan

doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 11. května 2018

Obsah

SEZNAM ZKRATEK.....	7
1 ÚVOD.....	8
2 CÍLE PRÁCE	10
3 METODY	12
4 ROZVOJOVÁ POMOC	13
4.1 KLASIFIKACE ROZVOJOVÉ POMOCI	13
4.2 HISTORIE A FORMOVÁNÍ ROZVOJOVÉ POMOCI	14
4.3 ROZVOJOVÁ POMOC V RÁMCI RVHP	16
5 ČESKOSLOVENSKÁ ROZVOJOVÁ POMOC	18
5.1 FORMOVÁNÍ ROZVOJOVÉ POMOCI	18
5.2 FORMY ROZVOJOVÉ POMOCI	19
5.3 OBJEM POSKYTOVANÉ POMOCI	21
6 UNIVERZITA 17. LISTOPADU	25
6.1 VZNIK UNIVERZITY.....	25
6.2 STRUKTURA UNIVERZITY	26
6.2.1 <i>Fakulta jazykové a odborné přípravy</i>	<i>27</i>
6.2.2 <i>Fakulta společenskovední</i>	<i>28</i>
6.3 UNIVERZITNÍ STUDENTI.....	29
6.3.1 <i>Zahraniční studenti</i>	<i>30</i>
6.4 ZÁNIK UNIVERZITY	31
7 STIPENDIJNÍ PROGRAM	33
7.1 STIPENDIJNÍ MÍSTA	33
7.2 VÝBĚROVÉ ŘÍZENÍ	35
7.3 FINANČNÍ STRÁNKA STIPENDIÍ.....	36
8 ZHODNOCENÍ STIPENDIJNÍHO PROGRAMU	40
8.1 EFEKTIVNOST PROGRAMU.....	40
8.2 STIPENDIJNÍ MÍSTA	42
8.3 STUDIJNÍ VÝSLEDKY	44
8.4 FINANČNÍ NÁROČNOST	46
8.5 ABSOLVENTI.....	47
9 ZÁVĚR	49
ZDROJE:.....	52

Seznam zkratek

ČSAV – Československá akademie věd

CSc. – kandidát věd

ČSM – Československý svaz mládeže

ČSSR – Československá socialistická republika

FAO – Organizace pro výživu a zemědělství

IDA – Mezinárodní asociace pro rozvoj

KSČ – Komunistická strana Československa

MPLA – Lidové hnutí za osvobození Angoly

MSS – Mezinárodní svaz studentů

NATO – Severoatlantická aliance

NDR – Německá demokratická republika

OECD – Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj

OSN – Organizace spojených národů

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

UK – Univerzita Karlova

USA – Spojené státy americké

USL – Univerzita 17. listopadu

1 Úvod

Zahraniční rozvojová spolupráce se v průběhu let stala jedním z hlavních nástrojů podpory rozvoje v chudších částech světa. Představuje pomoc vyjádřenou transferem financí, materiálu, expertní nebo technickou asistencí za účelem dlouhodobého udržitelného rozvoje partnerských zemí. Rozmach v poskytování rozvojové pomoci nastal po konci druhé světové války. Svět se začal postupně polarizovat a z dvou bývalých spojenců proti nacistickému Německu, Spojených států amerických a Sovětského svazu se staly ideologičtí nepřátelé. Brzy byla přes Evropu spuštěna „železná opona“ a mocenské soupeření mezi západem (USA) a východem (SSSR) započalo. Západní mocnosti si začaly uvědomovat, jaké nebezpečí hrozí z pronikání komunistické ideologie do zemí třetího světa, ve kterém nastával dekolonizační proces a vznikalo mnoho nových samostatných států, u kterých hrozilo, že by mohly jít cestou lidově demokratického zřízení a stát se tak spojencem Sovětského svazu. USA se tomu pokusily zamezit a zasadily se o vznik mezinárodních institucí a organizací (jako OSN, Světová banka či později OECD) pro rozvoj, které měly pomoci těmto novým státům překlenout ekonomické potíže a vyvarovat se případným revolučním náladám a snahám o svržení dosavadních prozápadně orientovaných vládnoucích vrstev. Měl být zajištěn ekonomický rozvoj, stabilita a tím i bezpečnost ve světě. Západní mocnosti začali časem uplatňovat strategie takzvaného „zadržování komunismu“, jejichž cílem bylo izolovat Sovětský svaz spolu s dalšími státy, kde byl nastolen komunistický režim a zabránit tak jeho rozpínání dále ve světě. Proti tomuto začal východní blok bojovat prostřednictvím rozvojové pomoci, která souvisela s poskytováním odborníků, materiální pomoci a stipendií, s cílem prosazovat výhody socialistického smýšlení a pomalu přivést rozvojové země na svou stranu. Kromě ideologického působení v oblastech třetího světa šlo i o to, navázat výhodné obchodní vztahy, ze kterých by země východního bloku mohly úspěšně profitovat.

Československo patřilo před rokem 1989 mezi socialistické státy silně angažované v rozvojovém světě, přičemž rozvojová pomoc představovala jednu z nejvýraznějších forem československého působení v zahraničí. V tehdejší době,

geostrategické plány Sovětského svazu korespondovaly s těmi československými. Tato skutečnost přispěla v mnoha případech k tomu, že se z Prahy stal nenápadný prostředník sovětského vlivu všude po světě, a to zejména na Blízkém východě a v subsaharské Africe, nejvíce patrné to bylo na vývozu zbraní do těchto oblastí. Právě vývoz zbraní, představoval v očích Sovětského svazu hlavní prostředek jeho vlivové politiky v zemích třetího světa. Pro Československo představovala právě subsaharská Afrika hlavní geopolitickou prioritu její zahraničně-rozvojové spolupráce. S vybranými zeměmi se snažilo navázat co možná nejtěsnější vztahy, které jí měly mezi ostatními státy východního bloku zaručit jakési vůdčí postavení. (Zídek a Sieber, 2009). Postupně začalo Československo vyvíjet koncepci školských zahraničních styků mezi rozvojovými zeměmi a příslušnými pracovišti nacházejících se v zemích socialistického tábora, přičemž byl kladen značný důraz na politické aspekty této spolupráce. Mělo se jednat o vysokoškolskou přípravu občanů z takzvaně hospodářsky méně vyvinutých zemí Asie, Afriky a Latinské Ameriky. Tím měl vzniknout účinný nástroj působení Československa pro vývoj vzájemných vztahů mezi socialistickými státy a rozvojovými zeměmi ale zároveň mělo docházet k výchově inteligence z rozvojových zemí v socialistickém duchu. (Zídek a Sieber, 2007)

2 Cíle Práce

Tato bakalářská práce se bude zabývat stipendijním programem, který byl poskytován v rámci československé rozvojové spolupráce. Cílem je přiblížit tuto formu rozvojové pomoci a zhodnotit, zdali se jednalo o celkově úspěšný koncept a nástroj, jak pomáhat rozvojovým zemím oproti jiným formám jako byla například hmotná či technická pomoc.

Hlavním záměrem bude vyhodnotit stipendijní program a to, jak byla stipendijní místa nabízena, jaké byly požadavky a rovněž instituce které je zašitovaly. Pozornost bude věnována i studentům, kteří přišli prostřednictvím těchto stipendií do ČSSR studovat. Půjde hlavně o to, jak si počínali po dobu studií a případně jaké byly jejich osudy po jejich skončení. Celá práce je rozdělena do pěti hlavních kapitol.

První kapitola je zaměřená na zahraniční rozvojovou pomoc všeobecně. Popisuje, co je to rozvojová pomoc a jak jí můžeme dále dělit. Jde hlavně o vysvětlení rozdílu mezi humanitární pomocí a rozvojovou spoluprací. A jejich dělení podle zaměření, povahy a typů pomoci, spolu s přehledem o její historii a postupném formování na globální úrovni od 40. let 20. století.

Druhá kapitola se soustředí na československou rozvojovou pomoc. Především na její historii od 50. let, kdy docházelo k jejímu utváření. Tehdy bylo Československo pod silným vlivem Sovětského svazu, který určoval jak obsah, tak i to, kam má být rozvojová pomoc směřována.

Ve třetí kapitole si představíme Univerzitu 17. listopadu, což byla klíčová instituce při udělování a zprostředkovávání stipendií. Cílem je popsat její strukturu, její celkové poslání spolu s okolnostmi jejího vzniku, fungování a zániku.

Čtvrtá kapitola je zaměřena na zahraniční stipendia. Jde o to popsat, jak velké množství stipendijních míst bylo poskytováno, jaké podmínky museli uchazeči o stipendium splnit a ukázat jaká byla finanční stránka poskytovaných stipendií. Hlavní pozornost bude věnována vysokoškolským stipendiím pro zahraniční studenty.

V páté kapitole je cílem shrnout a zhodnotit stipendijní program. Pomocí finanční náročnosti programu, studijních výsledků a pozdějšího uplatnění absolventů popsat, jestli se jednalo o efektivní nástroj rozvojové pomoci.

3 Metody

Hlavní metodu, kterou jsem zvolil pro zpracování mé bakalářské práce byla rešeršně-kompilační metoda. Po shromáždění dostatečných informačních dat byla provedena jejich analýza. Při zpracování teoretické části jsem vycházel ze studia tištěných dokumentů zabývajících se rozvojovou spoluprací, avšak největší část informací byla získána z archivních materiálů při mém bádání v Národním archivu, které probíhalo během října a listopadu roku 2019. Další informace jsem čerpal zejména z elektronických materiálů a dokumentů uveřejněných na Ministerstvu zahraničních věcí České republiky, internetových zdrojů a knižních publikací, které se tímto tématem zabývaly.

V praktické části bakalářské práce jsem provedl zhodnocení zpráv a materiálů s cílem odpovědět na otázku, zda byla studijní stipendia opravdu efektivní nástroj rozvojové pomoci a jakým způsobem byla poskytována. K odpovědi na tuto otázku jsem pokládal za vhodné osvětlit a vymezit pojem rozvojová pomoc a její celkový historický vývoj s přihlédnutím k politické situaci tehdejší doby. Tento aspekt měl značný vliv na formování stipendijních programů a napomáhá k celkovému hodnocení tohoto projektu.

Celková evaluace potom probíhá z dostupných dat institucí jako byla Univerzita 17. listopadu či Ministerstvo školství a zahraničních věcí, které právě tyto stipendijní programy zaštiťovaly a které jsou uloženy v Národním archivu. Indikátory, s jimiž se bude pracovat jsou například: úspěšnost ukončení studia, návratnost absolventů do země původu, počty poskytovaných stipendií a jejich finanční náročnost.

4 Rozvojová pomoc

4.1 Klasifikace rozvojové pomoci

Nejprve je vhodné si rozlišit dva pojmy, které se velmi často zaměňují, a to rozvojovou spolupráci a humanitární pomoc. Jedná se totiž o dva naprosto rozdílné koncepty, které se liší svou povahou a zaměřením.

Podle Stojanova a Novosáka (2007) je právě oficiální rozvojová pomoc obvykle členěna na dvě základní kategorie: na již zmíněnou humanitární (krizovou) pomoc a rozvojovou spolupráci, přičemž rozvojová spolupráce je relativně nový pojem, který zdůrazňuje rovnocenné postavení mezi příjemcem a poskytovatelem pomoci. Dříve se obvykle používal anglický pojem Development Assistance.

Humanitární pomoc je historicky starší a jejím úkolem je bezprostředně reagovat na humanitární krizi, tzn. „situaci, ve které jsou běžné prostředky lidí, které jim garantují důstojný život, narušeny v důsledku přírodní katastrofy nebo lidmi zaviněné krize“. Jedná se o krátkodobou pomoc, jejímž cílem je ochrana lidských životů, zajistit uspokojení základních lidských potřeb (voda, přístřeší, potraviny, zdravotní péče, psychosociální péče) a obnovení podmínek, které panovaly v oblasti před vypuknutím humanitární krize. Adekvátní humanitární pomoc by měla fungovat na principech humanity, nezávislosti, nestrannosti a neutrality (Exnerová, 2005).

Koncept rozvojové spolupráce se liší nejenom dlouhodobým charakterem, ale i cíli, kterých se snaží dosáhnout. Tím je širěji pojatý lidský rozvoj, jehož cílem je zlepšit sociální a ekonomické podmínky lidí žijících v rozvojových zemích (Adamcová, 2006). Smyslem tedy je reagovat na nejtěživější problémy rozvojových zemí, snažit se přispět ke celkové stabilizaci partnerských zemí a rozvinutí jejich potenciálu směrem k prosperitě, udržitelnému ekonomickému a sociálnímu rozvoji.

Základní a asi nejpodstatnější dělení rozvojové pomoci je podle toho, kolik aktérů je do ní zapojeno. Zde rozlišujeme, zdali se jedná o pomoc dvoustrannou (bilaterální), kdy přímo stát realizuje rozvojovou pomoc a stává se dárcovskou

zemí a děje se tak skrze vlastní rozvojové programy, nebo mnohostrannou (multilaterální), která probíhá skrze příspěvky do mezinárodních vládních organizací, agentur, fondů či programu OSN (Opršal, 2014).

Dále rozlišujeme typ pomoci po obsahové stránce, ta se dělí na finanční, technickou a hmotnou pomoc. Při finanční pomoci, může dárcovská země poskytovat například zvýhodněné půjčky nebo granty. „Technickou pomoc definuje Organizace pro ekonomickou spolupráci a rozvoj (OECD) jako přenos znalostí, zkušeností a know-how nejčastěji ve formě vyslání odborného personálu a expertů, organizování školení, vzdělávání a podpory výzkumu.“ (Opršal, 2014, 15). Rozměr této pomoci představuje jednu čtvrtinu prostředků, vynaložených na rozvojovou pomoc. A jako poslední zmíněnou je zde hmotná pomoc, ta má podobu: „poskytování hmotného materiálu nebo vybavení, například lékařských přístrojů, pracovních strojů, učebních pomůcek a obecně materiálu humanitární povahy.“ (Opršal, 2014,15).

Poslední kritérium, podle kterého se rozvojová pomoc rozlišuje, je podle povahy – ta se skládá z projektové a programové pomoci. „Projektová pomoc představuje tradiční variantu, kdy donor financuje nebo přímo realizuje individuální rozvojové projekty.“ (Opršal, 2014, 16) Jinak je tomu u programové pomoci, která je považována za inovativní nástroj na poli rozvojové pomoci a zahrnuje v sobě sektorovou a rozpočtovou podporu. „Sektorová podpora znamená poskytnutí finančních prostředků, více donorů na podporu určitého sektoru nebo oblasti aktivit (typicky se jedná o sociální sektory zdravotnictví a školství), přičemž dárčům zůstává možnost spolurozhodovat o strategiích rozvoje i podpoře konkrétních aktivit“. (Opršal, 2014, 16)

4.2 Historie a formování rozvojové pomoci

Převládající názorem je, že se moderní rozvojová pomoc má své počátky po skončení druhé světové války, kdy byl svět zmítán hospodářským úpadkem a tendencemi mnoha států se osamostatnit. Tento rozvrat napomohl k cílenému směřování prostředků z hospodářsky vyspělejších a rozvinutějších zemí do těch méně rozvinutých. Nejednalo se však o zcela novou věc, k vynakládání prostředků

k podpoře méně rozvinutých zemí docházelo již před druhou světovou válkou v průběhu 19. století a první poloviny 20. století. Poskytování těchto prostředků se zejména týkalo evropských koloniálních mocností, které je směřovaly do svých vlastních kolonií kvůli jejich dalšímu rozvoji. V obdobném duchu tak činily i Spojené státy, které se zase soustředily na latinskoamerické země, ve kterých chtěly uplatňovat svůj vliv. V obou případech byl však objem poskytované pomoci relativně malý. (Opršal, 2007).

Konec druhé světové války si s sebou nesl mnoho následků pro celý svět. Celá Evropa na tom byla hospodářsky velmi špatně, byl nedostatek základních potravin a jiného zboží, přičemž přidělový systém nebyl v řadě evropských zemí ničím neobvyklým. Naopak Spojené státy značně hospodářsky posílily a staly se tak v této době jediným bilaterálním donorem. Došlo k posílení levicových sil ve světě a zejména k růstu mocenského vlivu Sovětského svazu, který do své sféry vlivu vtáhl téměř celou východní a střední Evropu. Přestože Sovětský svaz a Spojené státy byly během druhé světové války spojenci, po jejím skončení přátelství a spolupráce mezi těmito dvěma velmocemi postupně opadalo. Důvodem byla nejen rozdílná politická ideologie, ale také rozdílné představy, jak by mělo vypadat poválečné uspořádání světa. V této poválečné době se zrodilo značné množství mezinárodních institucí jako Mezinárodní měnový fond, Mezinárodní banka pro rekonstrukci a rozvoj či samotná Organizace spojených národů, které měly napomoci posílit ekonomickou stabilitu a bezpečnost ve světě. V roce 1947 spustily Spojené státy takzvaný Marshallův plán, cílem tohoto programu byla obnova hospodářství a podpora mezinárodního obchodu ve válkou zdevastované Evropě. Jelikož Sovětský svaz a s ním i země nově vytvořeného východní bloku nabídku odmítly, byl program omezen pouze na západní Evropu. Tímto započalo vzájemné soupeření mezi východem a západem, tedy Spojenými státy americkými a Sovětským svazem spolu s jejich spojenci. Došlo k bipolárnímu rozdělení světa, které trvalo až do 90. let 20. století. Postupem docházelo ke střetávání jak ideologii, tak i ekonomických a národně-bezpečnostních zájmů obou velmocí a jedním z míst, kde k tomu docházelo byly i země rozvojového světa.

Období 50. a 60. let 20. století se neslo v postupné eskalaci studené války, kdy docházelo k stále častějšímu střetávání obou supervelmoci. V té době se rozvojová pomoc stala nástrojem, kterým chtěli velmoci a jejich spojenci prosazovat svůj vliv v zemích třetího světa. Místem kde převážně k takovému to soupeření docházelo, byla oblast subsaharské Afrika, kde díky dekolonizačnímu procesu, který pozvolna začal po konci druhé světové války a vyvrcholil na počátku 60. let, vzniklo mnoho nových osamostatněných států. Pro Spojené státy bylo klíčové, aby mohli v rámci svých rozvojových programů uplatňovat i své politické a strategické cíle, které spočívaly v tom, získat na svou stranu co nejvíce rozvojových zemí a tím pádem by došlo k omezení vlivu Sovětského svazu a jeho spojenců. (Opršal, 2017)

70. léta se nesla ve znamení růstu významu multilaterálních organizací, a to zejména Světové banky a Evropského rozvojového fondu. Tyto multilaterální organizace měly právě lépe zohledňovat vytyčené cíle rozvojové pomoci. Což byl předpoklad bilaterálních donorů, kteří v důsledku nedostatečných kapacit a vlastních expertů, začali ve velké míře využívat těchto multilaterálních organizací k zajištění poskytování pomoci na dvoustranné bázi. U organizací jako byla Mezinárodní rozvojová asociace, nebo již zmiňovaný Evropský rozvojový fond, došlo k navýšení finančních příspěvků až desetinásobně. K jistému útlumu došlo v 80. letech, kdy se objem prostředků na multilaterální organizace se výrazně snížil. Důvodem byl negativní postoj Spojených států k financování těchto organizací, zejména k Mezinárodní rozvojové asociaci. (Opršal, 2014)

4.3 Rozvojová pomoc v rámci RVHP

Sovětský svaz během své existence nejvíce usiloval o to, aby se mu povedlo dostatečně rozšířit sféry svého vlivu. K tomuto účelu, založil v roce 1949 Radu vzájemné hospodářské pomoci neboli RVHP a začal nabízet dotovanou ropu, technickou pomoc, granty a půjčky, které byly všechny vázané na odběr sovětského zboží a služeb. Mezi zakládající státy patřilo Bulharsko, Československo, Maďarsko, Polsko, Rumunsko a samozřejmě SSSR, později se k uskupení připojila ještě Albánie, NDR, Mongolsko ale také Kuba a Vietnam.

Nemalou součástí těchto dohod bylo poskytování vojenské pomoci, jehož celkový rozměr souvisel s ochotou příjemců podrobit se strategické politice Moskvy. (Leichtová a Piknerová, 2013)

Na počátku, mělo RVHP díky Stalinovu vlivu spíše politický než ekonomický program. Politický zájem sovětského vedení se zejména soustředoval na udržení vnější jednoty RVHP, která by se na veřejnosti prezentovala jako důkaz politické soudružnosti mocenského bloku. Během 50. let, byla ještě schopna překonat vlastní existenční krizi a pravidelně měnila své zaměření, činnosti, vnitřní organizaci a pracovní metody ve snaze zvyšovat svou upadající efektivnost. To se mu však nepovedlo, a tak pokračovalo zaostávání za průmyslově vyspělými státy a vývojovými trendy světové ekonomiky a vědeckotechnické revoluce. Zahraniční obchod členských států se západem byl zakázán a přísně kontrolován. Za stěžejní pokládalo RVHP zejména koordinaci na poli vzájemného obchodu členských států a hospodářské pomoci. Pro Československo nebylo členství v RVPH vůbec přínosné, na rozdíl od většiny méně vyspělých členských zemí jako bylo například Rumunsko, které bylo čistě zemědělským státem bez těžkého průmyslu. (Kaplan, 2002)

5 Československá rozvojová pomoc

Mezi státy východního bloku, které se silně angažovaly v rozvojovém světě patřilo právě Československo (Kořan, 2009). Rozvojové země představovaly perspektivní oblast v rámci vzájemných vztahů, ze kterých mohlo slušně ekonomicky prosperovat. Týkalo se to například dovozu průmyslového vybavení či jiných služeb a ze získaných prostředků, se uskutečňoval nákup surovin a zboží (např. kaučuku) z těch rozvojových zemí, kam směřovala ona pomoc. „Pro socialistické země jako celek i pro zemi, jakou bylo ČSSR, nepřicházelo v úvahu jakási politika nezájmu a pasivního postoje vůči rozvojovým zemím a jejich těžkostem.“ (Kuthanová, 2010, 36)

5.1 Formování rozvojové pomoci

Za počátek československé rozvojové pomoci můžeme považovat konec 50. a začátek 60. let. V této době začalo Československo jako součást zemí východního bloku poskytovat jednak pomoc spřáteleným režimům, tak i zemím, které sdílely společnou myšlenku marxismu-leninismu. V prvním případě mohlo jít o země jako byla Korejská lidově demokratická republika, Vietnamská lidová republika či Mongolská lidová republika. Ve druhé zmiňované kategorii bylo cílem podpořit zdejší komunistické režimy, aby tak získat spojence v zemích třetího světa, jako byla například Sýrie, Angola a jiné. Charakter rozvojové pomoci, která směřovala do těchto států byl různorodý. Mohlo se jednat o vysílání technických pracovníků, až po dodávky léku a náradí. V tehdejší době, se však málo kdy stávalo, že ona kýžená pomoc rozvojovým zemím nebyla vojenského rázu. Většinou se jednalo o dodávky zbraní, vojenského materiálu, nebo vojenských poradců. Úmyslem bylo podpořit různá levicová guerillová „národně osvobozenecá“ hnutí která usilovala o nastolení režimu který by korespondoval s politickou ideologií Sovětského svazu a jeho spojenců. (Opršal, 2014)

Československo rovněž jako zbylé země východního bloku bylo v otázce rozvojové pomoci zásadně ovlivněno logikou studené války, díky tomu byly rozvojové země rozděleny do několika kategorií, kdy se vůči každé kategorii

uplatňovala jiná strategie přístupu. Celkově byly rozvojové země rozdělovány do tří hlavních skupin. První skupinu takzvaných „mimoevropských socialistických zemí“ tvořily Kuba, Mongolsko, KDR, Severní Vietnam a později také Laos a Kambodža. Dále zde byly „země přednostního zájmu“, kam patřily Ghana, Guinea, Mali, Afghánistán, Angola, Etiopie, jižní Jemen, Mosambik a Nikaragua. A poslední skupinu tvořily „země československého zájmu z hlediska rozvoje dlouhodobých politických a hospodářských vztahů“. Do této kategorie spadaly státy, které se rovněž hlásily k plánovanému hospodářství, jako například Sýrie, Libye, Irák, Indie, Alžírsko či Irán.¹ V situaci, kdy ani Československo, ani ostatní země sovětského bloku neměly detailní informace o politické a hospodářské situaci nově vzniklých států, byly mezi „země přednostního zájmu“ prostě zařazeny ty, které prováděly z komunistického hlediska „nejpokrokovější politiku“. S určitostí se dá říci, že československá zahraniční pomoc byla v období komunismu poskytována ideologicky, čímž plnila svou úlohu ve snahách Sovětského svazu získat si vliv v nově dekolonizovaných státech. Celkový rozsah československé pomoci v období komunistického režimu byl jeden z největších při porovnání s ostatními zeměmi tehdejšího východního bloku. (Opršal, 2014)

Po roce 1989 Československo a následně samostatná Česká republika přerušily poskytování pomoci do zahraniční a stávají se naopak příjemci takzvané transformační pomoci ze strany západoevropských zemí, Kanady a USA. V tomto období procházela naše země náročnými ekonomickými i politickými reformami a společenskými proměnami. Situace v oblasti pomoci se pomalu měnila. (Opršal, 2014)

5.2 Formy rozvojové pomoci

Zahraníční politika Československa vůči zemím třetího světa byla i nadále z pochopitelných důvodů pod vlivem SSSR. Samotná povaha československé pomoci nabývala řady forem. Rozvojová pomoc poskytovaná ČSSR se skládala

¹ EXNEROVÁ, Věra a kol. *Zahraníční rozvojová spolupráce ČR*. Rozvojovka [online]. nedatováno [cit. 2019-04-23]. Dostupný na WWW: <<http://www.rozvojovka.cz/zahranicni-rozvojova-spoluprace-cr>>.

z technické pomoci ve formě vysílání expertů do jednotlivých rozvojových zemí. Československou technickou pomoc zajišťoval podnik Polytechna, který byl založen v roce 1959 a spadal pod Ministerstvo zahraničního obchodu (Zídek, 2006). Jednalo se především o vysílání nebo naopak přijímání a zaškolování technických, vojenských i civilních poradců nebo stážistů. Na vysílání československých občanů do zahraničí se kromě Polytechny podílela také civilní a vojenská rozvědka. Rozvojová pomoc uskutečňovaná skrze Polytechnu nabývala dvou základních podob. První byla v rámci bilaterálních dohod uzavřených mezi ČSSR a příslušnou zemí. To znamenalo, že českoslovenští experti byli vysíláni do zahraničí, aby zde splnili příslušný úkol, čímž se mohli na nějaký čas stát zaměstnanci místního podniku. Spolupráce také mohla probíhat s některou z mezinárodních organizací, pokud se Československo přihlásilo do některého konkurzního řízení a vyhrálo jej, mohli se poté českoslovenští experti podílet na realizaci daného projektu, přičemž spadali pod vedení příslušné organizace, která projekt zaštiťovala. (Liechtová a Piknerová, 2013)

„Druhou možností spolupráce bylo dojednávání přímé spolupráce mezi československými experty a centrálou FAO, což bylo podmíněno úspěchem při výběrovém řízení, které se odehrávalo v centrále organizace v Římě.“ (Liechtová a Piknerová, 2013, 76).

Hmotná pomoc zahrnovala především dodávky léků, potravin, nářadí či strojů ale i zbraní. Právě export zbraní a dalšího vojenského materiálu představoval specifickou oblast působnosti, ve které Československo v rámci celého východního bloku dominovalo. Vývoz tohoto druhu zboží dostal označení „československý speciál“ a byl převážně směřován do prosovětsky orientovaných zemí, které tuto pomoc dostávaly za velmi výhodných finančních podmínek.² Na tento druh obchodů měl monopol statní podnik Omnipol, který byl zřízen vyhláškou Ministerstva zahraničního obchodu v roce 1959. Součástí jeho vnitřní struktury byla i sekce označovaná jako „hlavní technická správa“, která se starala

² MZV. Shrnutí výsledků vědeckého projektu MZV RM 03/28/04 Československo a subsaharská Afrika v letech 1948–1989 [online]. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2004 [vid. 2013-11-18]. Dostupné na: http://www.mzv.cz/file/16676/RM._03._28._04.pdf

o povahovou stránku těchto „speciálů“. Ta během svého fungování do pádu režimu pravidelně zvyšovala své personální i rozpočtové kapacity. Největší problém, kterému Omnipol čelil, byla obchodní solventnost ideologických spojenců. Ti většinou za obdržené zboží neplatili, což bylo pro Československo velmi ztrátové. Co se množství materiálů týče, tak se Československo stalo klíčovým dodavatelem zbraní a vojenského materiálu zejména v arabských státech, pozadu však nezůstali ani Palestinci, angolská MPLA či Indie a Pákistán. (Liechtová a Piknerová, 2013)

Finanční pomoc byla poskytována ve formě dlouhodobých vládních úvěrů na odběr československého zboží a služeb nebo na dodávky investičních celků. Jednou z nejvýznamnějších složek zahraniční rozvojové pomoci, spadající pod technickou pomoc, tvořila stipendia ke studiu na českých i slovenských vysokých školách pro studenty z rozvojových zemí (Příborská, 2008). Stipendia bylo možné čerpat z různých zdrojů. Určitý počet stipendií byl ustanoven mezistátními dohodami, v nichž se československá a její partnerská strana zavazovaly k vytvoření určitého počtu studijních míst. Nabídka stipendijních míst byla převážně určena těm zemím, s kterými mělo Československo navázané diplomatické vztahy. Stipendia byla nabízena například prostřednictvím Organizace spojených národů (OSN), poté byl dalším poskytovatelem stipendií Mezinárodní svaz studentstva (MSS) nebo Československý svaz mládeže. (Holečková, 2017)

5.3 Objem poskytované pomoci

Objem československé rozvojové pomoci od 50. let byl poměrně značný. My si rozměr této pomoci představíme na několika státech v Asii, Americe a Africe. Budou zmíněny jen ty příklady, co byly po obsahové a finanční stránce nejvýznamnější, nebo představovaly jistý standardizovaný postup v rozvojovém snažení.

Poskytovaný objem pomoci se razantně lišil stát od státu. Vesměs se jednalo o čistě materiální pomoc s dodávkami léků a jiných nezbytností či o finanční půjčky, které se mohly stát jednorázovou záležitostí. Další možnosti bylo poskytování odborných pracovníků, kteří pracovali na vybudování místních

průmyslových závodů, jako byly cementárny či cukrovary a samozřejmě převážnou část tvořily tzv. „speciály“ tedy dodávky zbraní, které měly největší zastoupení v rámci hmotné pomoci. (Liechtová a Piknerová, 2013)

Problém, se kterým se Československo v mnoha případech potýkalo, byl takový, že ze strany států, kam proudila její pomoc, nemohlo počítat s reciprocitou v obchodních vztazích, a tak se Československo stávalo jednostranným „sponzorem“, který dodával spotřební komodity (léky, příkrývky, mléko apod.), zbraně, pomáhal budovat infrastrukturu, či poskytoval studijní stipendia. Tento koncept byl však ekonomicky nepřijatelný, neboť Československo mělo i své záměry v těchto zemích, kde se snažilo primárně nalézt odbytiště pro své průmyslové produkty a pokud to situace dovozovala nakoupit suroviny, které u nás nebyly dostupné. Protože Československo muselo dbát příkazů z Moskvy a držet se strategie, která sledovala cíl co nejvíce státu vymanit z područí imperialismu a přivést je na cestu komunismu, muselo se s takovouto situací smířit, i když to z ekonomického hlediska nebylo efektivní. (Liechtová a Piknerová, 2013)

Jako ukázkový příklad československé působnosti v třetím světě můžeme pokládat Egypt. Roku 1955 byla uzavřena československo-egyptská obchodní smlouva, která byla vnímána jako vzorový příklad spolupráce. Podepsáním této bilaterální dohody bylo mimo jiné umožněno poskytnout Egyptu i zbraňové zásilky, což se následně i stalo a došlo k jednomu z největších obchodních kontraktů v dějinách socialistického Československa v hodnotě 921 miliónu Kčs, avšak z celkové částky získala československá strana pouze 398 miliónu a zbytek, tedy 523 miliónů Kč, připadl Sovětskému svazu. Hlavním vývozním artiklem v rámci smlouvy se staly zbraňové systémy, tanky, děla, obrněné vozy či stíhačky, jako byly MIG-15. Výměnou za tyto dodávky měla československá strana obdržet zvýhodněný přístup na egyptský trh, nebo pravidelné dodávky egyptské bavlny. Do Egypta bylo rovněž vyvezeno velké množství průmyslového zařízení a technologií, které napomohly k vybudování různých továren. (Liechtová a Piknerová, 2013)

Československo mohlo být potěšeno, jelikož v důsledku jeho vstřícného přístupu i asijské země, konkrétněji Afghánistán a Barma, projevíly zájem o stejný

typ hospodářské smlouvy, kterou mělo Československo uzavřenou s Egyptem. Českoslovenští experti vyslaní do těchto zemí se zde od 50. let podíleli na výstavbě místních průmyslových závodů, jakými byly cementárny, konzervárny ovoce či vybudování silniční infrastruktury. Do Afghánistánu rovněž proudila i hmotná pomoc v podobě dodávky motorových vozidel (TATRA 111), motocyklů a traktorů. Za tuto poskytnutou pomoc mohlo Československo zpětně dovážet bavlnu, ovčí vlnu, koření a sušené ovoce. Severní Vietnam představoval v Asii dalšího většího příjemce československé pomoci. První kontakt se severovietnamským státem proběhl v roce 1955, kdy došlo k jeho podpoře československou materiální pomocí, která se skládala z finančního daru o částce 45 miliónů Kčs. Kromě této pomoci zde také byli vysláni českoslovenští experti, z nichž byli nejvíce ceněni zdravotníci, kteří rovněž pomohli vybudovat nemocnici v přístavu Haiphong. S eskalací vietnamského konfliktu rostla i úroveň československé pomoci, ta dosáhla mezi lety 1965–75 2,3 miliardy Kčs, z nichž více než miliardu tvořily dodávky zbraní. Součástí československé pomoci byla také stipendia udělována vietnamským studentům. (Liechtová a Piknerová, 2013)

Rovněž Kuba představovala v polovině 60. let pro Československo klíčového partnera. Hlavní exportní položky na československé straně představovaly strojírenské výrobky, dopravní prostředky, zemědělská technika a textilní stroje. Z Kuby do Československa plynul především cukr, ke kterému se poté přidalo ovoce, káva či tabák. Cukr však zůstával hlavním vývozním artiklem, do něhož také plynuly hlavní československé investice, přesněji do cukrovarnictví, dále do kožedělného a elektrotechnického průmyslu. Kromě výše zmíněných obchodních artiklů byla rovněž navázána nezanedbatelná spolupráce na poli stipendijních programů, kdy se kubánští studenti mohli vzdělávat na československých školách. (Liechtová a Piknerová, 2013)

Prvotní angažmá československé pomoci v Africe v 50. letech neslo známky nerozhodnosti. Bylo to z důvodu malého počtu nezávislých států, kterým šlo poskytnout nějakou pomoc, a tak by muselo Československo nanejvýš podporovat různá antikoloniální hnutí. To se však změnilo v 60. letech, kdy nastal dekolonizační proces („Rok Afriky“) a na obzoru se začala rýsovala řada nových samostatných států, se kterými bylo možno navázat „bratrskou pomoc“. Jedním

z takovýchto států byla Angola, která představovala skutečného obchodního partnera, který by materiálně mohl oplácet stejnou měrou, samozřejmě v rámci surovin, o které mělo Československo zájem. Těmi byly rudy barevných kovů, ropa, káva, banány a rybí produkty. Jak se ale později ukázalo, k ničemu takovému nedošlo. Československo podle plánu poskytovalo Angole zbraně a potravinou pomoc, ta ale nazpátek neposkytla žádný ze svých zdrojů či surovin. Přesto Východní blok nepřestal angolskou vládu v jejím snažení podporovat, i když mu to žádné zisky nepřineslo. Vedle hmotné pomoci, kterou představovaly nákladní vozy, traktory, ale i paštiky, sušené polévky a jiné konzervy o celkové hmotnosti 350 tun a hodnotě 5 miliónů Kčs, byly do země rovněž posíláni kvalifikováni odborníci a experti, kteří měli působit v průmyslovém sektoru (přímo v továrnách) a asistovat při výrobě celulózy, piva či v textilním průmyslu. (Liechtová a Piknerová, 2013)

6 Univerzita 17. listopadu

Univerzita 17. listopadu vystupovala v době své existence jako řídicí a metodické centrum všech zahraničních studentů v Československu. Byla to instituce, na jejichž bedrech převážně spočívala úloha připravit zahraniční studenty po jazykové stránce pro studiu na českých a slovenských školách. Sama uskutečňovala výuku pouze na jedné své fakultě, kterou byla fakulta společenskovední, to také znamenalo, že její vzdělávací funkce byla až druhořadá, spíše se opírající o ostatní vysokoškolské instituce v ČSSR. Na těch studovala stejně převážná většina zahraničních studentů, celkově šlo o 28 vysokých škol mezi nimiž byly například České vysoké učení technické Praha, Univerzita Karlova, pražská Vysoká škola ekonomická či Slovenská vysoká škola technická v Bratislavě. (Urbášek a Pulec, 2012)

6.1 Vznik Univerzity

Vládním nařízením č. 801 ze dne 15. září 1961 došlo k založení Univerzity 17. listopadu, nejmladší československé vysoké školy s celostátní působností pro zahraniční studium v ČSSR.³ Tématem zahraničního studia se vedení komunistické strany podrobně zabývalo již od července 1960. Tehdy bylo rozhodnuto, že v nadcházejících pěti letech dojde k výraznému navýšení počtu zahraničních studentů v Československu. Jejich počet měl v roce 1965 dosáhnout čísla 4000 osob, přičemž značnou část tohoto navýšení měli tvořit studenti z tehdejších rozvojových zemí a nově dekolonizovaných území (Urbášek a Pulec, 2012).

Vedení Univerzity 17. listopadu a komunisté v jejím pedagogickém sboru pokládali za svůj nejdůležitější úkol vytvořit z této univerzity účinný nástroj působení ČSSR nejenom na vývoj vzájemných vztahů mezi socialistickými státy a rozvojovými zeměmi, ale zároveň jako nástroj výchovy inteligence z rozvojových

³ No.43 NA, f. MŠK, k. 1681, inv. č. 26, Zpráva o situaci mezi zahraničními studenty od 15. do 31. srpna 1962.

zemí v socialistickém duchu.⁴ Univerzita hodlala poskytovat jak vysokoškolské studium posluchačům z rozvojových zemí a metodickou pomoc zahraničním studentům studujícím v Československu na ostatních vysokých školách, tak připravovat tuzemské odborníky pro expertní činnost v zahraničí (Urbášek a Pulec, 2012).

Aby mohla toto naplňovat, byly v rámci univerzity zřízeny fakulta jazykové a odborné přípravy, fakulta společenských věd s Instituty pro tlumočnictví a překladatelství a pro přípravu expertů. Dokonce byla v roce 1969 zřízena pobočka Univerzity 17. listopadu v Bratislavě, aby se rozšířila její působnost na československém území.⁵ Z Univerzity 17. listopadu se měla stát instituce spojující ideově-politické, vědecké a pedagogické úkoly v kontinuitě československé zahraniční, školské a vědecké politiky.⁶

Mezi státy socialistické Evropy byla řada dalších podobných institucí, se kterými univerzita postupně navazovala kontakty. Byly to Univerzita přátelství národů P. Lumumby v Moskvě, univerzita K. Marxe v Lipsku, Institut pro zahraniční studenty G. A. Násira v Sofii a rovněž spolupracovala s institutem pro zahraniční studenty v Budapešti. Univerzita s nimi uskutečňovala převážně družební spolupráci skrze krátkodobé studijní pobyty či vzájemné výměny různých materiálů a vědeckých pracovníků.⁷

6.2 Struktura univerzity

Univerzita 17. listopadu měla celostátní charakter, byla řízena ministrem školství ČSSR, který v závažných otázkách mohl rozhodovat až po konzultaci s ministrem školství Sovětského svazu. Hlavním účelem USL byla příprava zahraničních studentů ke studiu na československých vysokých školách a jejich následná koordinace po přijetí na vysoké školy. Sloužila jako takové hlavní řídicí centrum, které se staralo o výuku a zajišťovalo všemožné potřeby zahraničních

⁴ NA, f. USL, k. 25, inv. č. 181, Celostátní (federál.) charakter Univerzity 17. listopadu.

⁵ Tamtéž.

⁶ Tamtéž.

⁷ NA, f. USL, k. 58, inv. č. 215, Ministerstvo školství ČSR, obor pro školní styky se zahraničím, 1974.

studentů v Československu (Medvecová, 2015). Jak již bylo zmíněno, základ univerzity tvořily fakulty: jazykové a odborné přípravy a společenskovední. Původně však univerzita disponovala čtyřmi fakultami, kterými byly ještě přírodovědecká a technická fakulta, ty však byly již v druhé polovině 60. let zrušeny a jedinou ustálenou fakultou se stala fakulta společenských věd. (Holečková, 2017)

6.2.1 Fakulta jazykové a odborné přípravy

Fakulta jazykové a odborné přípravy měla zajišťovat jazykovou a odbornou přípravu zahraničních studentů pro studium na československých vysokých školách. Byla zřízena za účelem, aby vybavila zahraniční studenty v prvním roce jejich studijního pobytu v ČSSR takovým znalostmi českého nebo slovenského jazyka, které by jim umožnily studium a doplnila či prohloubila jejich jazykové znalosti v předmětech, které neovládali na úrovni jež bylo požadované pro přijetí na československé vysoké školy.⁸ Jednalo se zejména o matematiku, deskriptivní geometrii, biologii, fyziku, chemii atd. Studijní plán byl rozvrhnut tak, aby studium českého, respektive slovenského jazyka a ostatních odborných předmětů bylo možné v období jednoho roku. Výuka byla realizována ve zvláštních studijních střediscích Univerzity 17. listopadu, která se vesměs nacházela mimo oblasti Prahy.⁹ To mělo zajistit klidnou a ničím nerušenou přípravu ke studiu na vysokých školách.

Studium na fakultě se ukončovalo ústní zkouškou před komisí, která byla tvořena zástupci vysokých škol, na které se zahraniční studenti hlásili. Svou formou šlo zároveň i o jakousi přijímací zkoušku na danou fakultu. I poté co student opustil fakultu odborné přípravy, nepřestal se v českém jazyce i nadále vzdělávat a pokračoval v jeho studiu na vysoké škole v rozsahu dvou hodin týdně.¹⁰

⁸ NA, f. USL, k. 134, inv. č. 256, J. Janík, Průvodce zahraničních studentů, 1969.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Tamtéž.

6.2.2 Fakulta společenskovední

Tato fakulta byla mezi československými fakultami jistou „rarity“. Byla to jediná fakulta, na které mohli zahraniční studenti využít možnost studovat v angličtině nebo francouzštině a jejich učební plány byly taktéž speciálně vytvořeny pro potřeby studentů z rozvojových zemí (Medvecová, 2015). Tato fakulta v podstatě představovala vysokou politickou školu pro přípravu kádrů z rozvojových zemí (Holečková, 2017).

Společenskovední fakulta zajišťovala úkoly trojího druhu. Prvním bylo úplné vysokoškolské studium společenských oborů jako: mezinárodní vztahy politického a ekonomického směru, národohospodářské plánování, sociologie, kulturní politika či teorie a plánování výchovy. Studium bylo především určeno pro posluchače z rozvojových zemí. Dále to bylo úplné vysokoškolské studium překladatelství a tlumočnictví pro československé posluchače. A jako poslední měla zajišťovat dvouletou jazykovou a společenskovední přípravu československých odborníků pro expertní činnost v zahraničí, v rámci postgraduálního studia.

Společenskovední studium na této fakultě bylo čtyřleté, kdy po dvouletém studiu společného základu (historie, filosofie, sociologie, politická ekonomie, teorie státu a práva, mezinárodní vztahy) docházelo ve 3. ročníku k větvení na sedm specializací:¹¹

- Příprava pro diplomatické a konzulární služby
- Příprava pro pracovníky veřejné správy
- Příprava ekonomických kádrů pro řízení podniku a plánování v rozvojových zemích
- Příprava pracovníků v oblasti sociologie
- Příbram pracovníků v oblasti plánování školství a kultury
- Příprava pracovníků v oblasti kulturní politiky
- Příprava pracovníků v oblasti družstevnictví

Studium probíhalo ve dvou paralelních třídách, jedné s anglickým a druhé s francouzským vyučovacím jazykem. Podle potřeby mohla být vytvořena ještě třetí

¹¹ NA, f. USL, k. 25, inv. č. 174, Podklady pro vypracování zprávy Univerzity 17. listopadu pro předsednictvo VV KSČ.

třída s českým vyučujícím jazykem, ale jen pro ty studenty z rozvojových zemí, kteří neznali ani angličtinu ani francouzštinu. U těch však bylo podmínkou, že prošli studiem českého jazyka na fakultě jazykové a odborné přípravy.¹²

Zejména společenskovědní fakulta Univerzity 17. listopadu byla zaměřena tak, aby se vyvíjela v souladu s požadavky na vysokoškolské pracoviště, které disponuje pedagogickými odborníky pro oblast rozvojových zemí a mohla poskytnout vzdělání odborníkům, kteří v těchto zemích měli pracovat.¹³ Vysokou úroveň pedagogické činnosti zabezpečovali členové učitelského sboru, kteří měli značné poznatky a zkušenosti ze své dlouholeté působnosti v rozvojových zemích a také učitelé z ostatních vysokých škol, kteří působili na Univerzitě 17. listopadu jako externisté.¹⁴

Univerzita 17. listopadu byla specifickou školou a v mnoha ohledech se lišila od ostatních československých vysokých škol. Takovým to specifikem byl například počet interních učitelů, který byl oproti ostatním vysokým školám velmi nízký, protože ve své vysokoškolské výukové činnosti se měl opírat o učitele z jiných vysokých škol, vědeckých ústavů, ústavu ČSAV a rezortních ústavů. Takováto koordinace učitelské a výukové činnosti si kladla za cíl vytvoření co nejlepších podmínek pro výuku zahraničních studentů.¹⁵

6.3 Univerzitní studenti

Univerzita 17. listopadu v Praze byla jediným místem v Československu, které přijímalo všechny zahraniční studenti bez ohledu na obor studia anebo jeho stupeň. Věková hranice pro přijetí byla stanovená na 17 až 30 let. Úroveň znalostí, které byly požadovány pro přijetí zahraničních studentů na jakoukoliv vysokou školu v Československu, bylo úplné středoškolské vzdělání odpovídající úrovni

¹² NA, f. USL, k. 25, inv. č. 174, Podklady pro vypracování zprávy Univerzity 17. listopadu pro předsednictvo VV KSČ.

¹³ NA, f. USL, k. 25, inv. č. 181, Celostátní (federál.) charakter Univerzity 17. listopadu.

¹⁴ NA, f. USL, k. 134, inv. č. 256, J. Janík, Průvodce zahraničních studentů. 1969.

¹⁵ NA, f. USL, k. 25, inv. č. 174, Podklady pro vypracování zprávy Univerzity 17. listopadu pro předsednictvo VV KSČ.

československých studentů.¹⁶ Tento důraz byl hlavně kladen na znalost přírodovědných předmětů u těch uchazečů, kteří měli zájem o studium biologických, lékařských a technických oborů. Podmínkou pro přijetí byla úspěšná maturitní zkouška a úspěšný přijímací pohovor, který sloužil k prověření nezbytných znalostí pro studium na vysoké škole. Ve své žádosti o přijetí na vysokou školu musel rovněž student uvést, zda požaduje k realizaci studia stipendium, nebo zdali si studium zabezpečí ze svých vlastních zdrojů.¹⁷

Jednou ze základních funkcí univerzity byla také ideologická výuka. Komunistické vedení státu pokládalo za žádoucí, aby byl uplatňován politicko-výchovný vliv na příchozí studenty, kteří ještě neokusili „výhody lidové demokracie“. Přímý vliv byl provozován skrze učební plán zavedením předmětů jako byly nejnovější dějiny ČSSR nebo výuka marxismu a leninismu, jehož vyučování se ujala společenskovědní fakulta USL. Nepřímo probíhalo ideologické působení skrze nastrčené pedagogy, kteří se starali o „správný“ výchovný vliv. Toto snažení však nebylo příliš úspěšné a nenaplňovalo představy nejvyšších vládních míst. Důvodem bylo, že na většině škol nebyly tyto předměty povinné a školy měly poměrně laxní přístup v otázce ideologické výuky na kterou moc nedbaly. (Medvecová, 2015)

6.3.1 Zahraniční studenti

Na sklonku padesátých let studovalo na československých vysokých školách celkem 1 590 zahraničních studentů z 55 zemí. Rozhodující podíl představovali studenti ze Sovětského svazu a evropských lidových demokracií, přičemž rozhodující počet těchto studentů byl financován československými stipendii. (Urbášek a Pulec, 2012)

Československá strana přijímala studenty na základě uzavřených kulturních dohod, které byly provázány s postupem – zprvu relativně samostatným – ministerstva zahraničního obchodu (Urbášek a Pulec, 2012). Otevřenost československých vysokých škol vůči zahraničním studentům

¹⁶ NA, f. USL, k. 134, inv. č. 256, J. Janík, Průvodce zahraničních studentů. 1969.

¹⁷ Tamtéž

z dekolonizovaných, nesamosprávných a poručenských území souvisela se změnou vztahu, který měl Sovětský svaz k zemím třetího světa (Holečková, 2017). Po roce 1956 se výraznou součástí rozvojové pomoci do těchto zemí stalo poskytování stipendijních míst tamějším studentům. Tato pomoc, která samozřejmě nebyla nezištná, představovala totiž jeden ze způsobů, kterým bylo možné upevňovat si svůj vliv ve vybraných oblastech. S postupnou dekolonizací, která probíhala ve světě, se i výrazně zvyšoval počet poskytovaných stipendií a ke konci 50. let studovalo v Československu téměř dva tisíce studentů z pětapadesáti zemí.¹⁸ Pro rozvojové země bylo také výhodnější posílat studenty na studia do evropských zemí s rozvinutým vysokoškolským systémem než například do sousední africké země, kde by je vyučovali zahraniční profesori (Holečková, 2017). V tomto období byli zahraniční studenti přijímáni na československé vysoké školy prostřednictvím oddělení pro zahraniční studenty při Ministerstvu školství a kultury. (Jelínek et al., 2004)

Po založení Univerzity 17. listopadu se výrazně změnilo složení zahraničních studentů, jelikož univerzita začala nabízet i vlastní stipendia, která byla určená pouze pro studenty z rozvojových zemí. Ti byli po svém příjezdu organizováni do svazů podle kontinentu a státu, ze kterého pocházeli. Úkolem těchto svazů bylo dohlížet, aby studenti řádně plnili studijní povinnosti a plně spolupracovali s Univerzitou 17. listopadu a Československým svazem mládeže (ČSM). Jejich činnost schvalovala univerzita, ale nemohla zasahovat do vnitřních záležitostí, a tudíž musela respektovat jejich nezávislost. (Kuthanová 2010)

6.4 Zánik univerzity

Po celou dobu existence Univerzity 17. listopadu ve vedly spory o tom, zdali je takováto instituce opravdu prospěšná. To souviselo hlavně s kritikou poskytovaných stipendií zahraničním studentům, jelikož nebylo možné zcela jasně prokázat jejich přínos. Studenti ztráceli kontakt s domovem a ani se tam nechtěli či nemohli vracet.

¹⁸ NA, f. MŠK – stipendia, k. 1680, inv. č. 26, 1957–59

Postupně docházelo k tomu, že finanční požadavky rozvojových zemí narůstaly, ale československé materiální a finanční možnosti byly stále stejné.¹⁹

Mezi některé důvody, které napomohly rozhodnutí k uzavření univerzity, byly zejména upadající zájem o země třetího světa nebo celkové nenaplnění očekávání ze vzdělávání zahraničních studentů z hlediska československé strany. Absolventi se totiž v mnoha případech z různých důvodů nevraceli do svých domovských zemí, a když se tak stalo, nebylo nijak zaručeno, že se stanou součástí tamější elity (Holečková 2017).

Také zvyšující se počet rasistických útoků proti studentům z rozvojových zemí svědčil o nepřipravenosti československé společnosti, přijmout odlišnost studentů ze zemí třetího světa.²⁰ Další ránou pro univerzitu bylo na počátku 70. let propuštění nemalého počtu pedagogů a externistů ze společenskovědní fakulty. Tato „restrukturalizace“ jenom napomohla ke snížení kvality výuky a celkový nedostatek vyučujících se již nepodařilo napravit. Vůle k poskytování stipendií převážně africkým studentům, ale podobné pochybnosti existovaly i u příchozích z jiných regionů, se zmenšovala s marginalizací významu jejich zemí v československé zahraniční politice. (Zídek, 2006)

Se stále rostoucími náklady na program a nízkou návratností absolventů, bylo v prosinci 1973 rozhodnuto usnesením Ústředního výboru KSČ o likvidaci univerzity. Zahraniční studenti byli poté převedeni na jiné vysoké školy s podobným zaměřením jako Vysoká škola ekonomická, Vysoká škola zemědělská a Univerzita Karlova. Jazykovou přípravu převzala Filozofická fakulta UK, na níž se vytvořil specializovaný Ústav jazykové a odborné přípravy. V roce 1974 byla Univerzita 17. listopadu definitivně uzavřena. (Němečková et al., 2014)

¹⁹ NA f. Předsednictvo ÚV KSČ 02/1, k. 113, inv.č 116/16, Směrnice pro rozvíjení kulturních, školských a vědeckých styků se zahraničím v r. 1966.

²⁰ NA, f. USL, k. 134, inv. č. 256, J. Janík, Průvodce zahraničních studentů, 1969.

7 Stipendijní program

Formou zahraniční pomoci byla také stipendia poskytovaná studentům ze zemí třetího světa ke studiu na československých vysokých školách. Poskytování stipendií studentům z rozvojových zemí má v České republice, dřívějším Československu, dlouholetou tradici a stalo se také důležitým nástrojem zahraniční rozvojové spolupráce. Stipendia umožňují studentům získat vysokoškolské vzdělání a potřebné znalosti a vědomosti, kterými mohou následně přispět k rozvoji vlastní země.

Historie československého vládního stipendijního programu pro studenty z rozvojových zemí sahá až do 50. let 20. století. V té době byly politiky značně ovlivněny marxistickou ideologií a determinovány dvěma hlavními principy „politické nezávislosti a ekonomického osvobození od imperialismu“ a „blízkým vztahem“ se Sovětským svazem. Tento přístup trval více než tři desetiletí a značně formoval a ovlivňoval formu a obsah vznikajícího stipendijního programu. (Němečková et al., 2014)

7.1 Stipendijní místa

Československo každoročně poskytovalo tisíce stipendií ke studiu na tuzemských vysokých školách. Počet stipendií jednotlivým státům každoročně přidělovala rada zástupců z Ministerstva školství a kultury, Ministerstva zahraničních věcí a Ministerstva zahraničního obchodu. Stipendijní místa však byla závislá na tom, jak dopadnou jednání naší vlády s ostatními státy. Československá stipendijní místa se nabízela oficiální cestou prostřednictvím zastupitelských úřadů vládním administrativám jednotlivých zemí, které prováděly výběr uchazečů o vysokoškolské studium. (Urbášek a Pulec, 2012) Oficiálně tedy bylo možné stipendium získat některou z těchto možností:²¹

- A) Na základě každoročně vypisovaného konkurzu jménem Univerzity 17. listopadu nebo jiných institucí (ostatní vysoké školy, podniky atd.)

²¹ NA, f. USL, k. 134, inv. č. 256, J. Janík, Průvodce zahraničních studentů. 1969.

- B) Od některých ústředních orgánů a organizací, jako třeba Ústřední rady družstev aj.
- C) Od vlády Československé socialistické republiky na návrh vlády země příslušného uchazeče v rámci počtu stipendií sjednaných kulturní dohodou.
- D) Od vlády ČSSR na základě návrhu vlády země uchazeče v rámci počtu stipendijních míst, jež byly této zemi Československem nabídnuty, aniž byla sjednána kulturní dohoda.
- E) Od vlády ČSSR na návrh vlády země uchazeče v rámci dohody o recipročním poskytování stipendií
- F) Od mezinárodních organizací v rámci stipendijních míst, která již dala k dispozici československá vláda; jsou to zejména Organizace spojených národů, Mezinárodní svaz studentstva, Světová federace demokratické mládeže, Mezinárodní atomová agentura, Světová odborová organizace, Mezinárodní svaz družstev, Světová zdravotnická organizace.

Za zmínku stojí, že nejvýznamnější z nich byl československý výbor OSN, který vypisoval ročně pro studenty z koloniálních a nesamostatných území třicet stipendijních míst ročně. Co se finanční stránky poskytovaných stipendií ze strany těchto mezinárodních organizací týče, tak byly na mnohem vyšší úrovni.²²

Každoročně největší počet stipendií poskytovala přímo vláda na základě mezinárodních dohod a dohod o výměně studentů. „Přibližně 75 % všech zahraničních stipendistů bylo financováno z československých stipendií“ (Urbáček a Pulec, 2012). Vládní stipendia byla nabídnuta zejména zemím sovětského tábora. Spolu s nimi se ČSSR zavázala poskytovat i značný počet stipendijních míst rozvojovým zemím, se kterými nebyly uzavřené kulturní dohody. Po založení Univerzity 17. listopadu se nabídka československých stipendií ještě zvýšila. (Medvecová, 2015).

Univerzita přijímala okolo pětiset stipendistů ročně, tento výběr byl korigovaný podle vládních směrnic. Stipendia dostávali dokonce i studenti ze západních kapitalistických zemí na základě reciprocity. Byli to hlavně studenti z Evropy, minimálně z USA nebo Kanady. Naopak, nabídka stipendií pro studenty

²² NA, f. USL, k. 134, inv. č. 256, J. Janík, Průvodce zahraničních studentů. 1969.

z kapitalistických zemí jako Kypr, Turecko, Izrael a Japonsko se stále zvyšovala.²³ V neposlední řadě se stipendia udělovala i členům národně-osvobozeneckých hnutí, hlavně těch, které byly podporovány sovětským blokem. Stejná část stipendií byla přidělena i studentům z rozvojových zemí, kteří už získali stipendium v některé ze západoevropských zemí, ale prostřednictvím svých kontaktů s místními komunisty požádali československou ambasádu o udělení víz, aby tak mohli studovat v socialistické zemi. (Zídek, 2006)

Vládní stipendijní program pro studenty z rozvojových zemí hlásil rostoucí zájem v průběhu osmdesátých let. Počet studentů, kteří jsou každoročně přijímáni na stipendia, dosáhl na konci osmdesátých let neuvěřitelných 850 míst pro nové studenty (Jelínek et al., 2004).

7.2 Výběrové řízení

Československá vláda se postupem času snažila co nejvíce angažovat v procesu výběrů stipendistů a studentů. Důvody byly jak finančního, tak reprezentativního rázu. Československo nechtělo plýtvat finančními prostředky na ty studenty, kteří jen prodlužovali své studium a jejich snažení o získání akademického titulu bylo minimální. Československo se rovněž chtělo prezentovat jako stát, který je schopen pomocí svého vzdělávacího systému, vychovávat a vytvářet elitní absolventy.

Na poskytování stipendií měly vliv stranické organizace a naše zastupitelské úřady v jednotlivých zemích. To však československé straně neumožňovalo se přímo podílet na výběru vhodných uchazečů o studium. Většina uchazečů se hlásila přímo prostřednictvím mezinárodních organizací, což znamenalo že Československo mělo minimální vliv na výběr konkrétních uchazečů.²⁴ Navíc většina těchto studentů přicházela na základě vládních dohod, a tudíž si československá strana mohla vybírat jen na základě profilu místa, ze

²³ NA, f. USL, k. 153, inv. č. 292, Správa o studijních výsledcích ZŠ z rozvojových krajín na VŠ v ČSSR, 1970/71.

²⁴ AMZV, TO-T, 10. teritoriální odbor 1960-1964, k. 2, Přijímání zahraničních studentů a postgraduátů ke studiu na čsl. vysokých školách v šk. roku 1962/63

kterého student pocházel.²⁵ Zastupitelské úřady ČSSR v jednotlivých zemích si měly prověřovat profil uchazečů, měly dávat přednost organizacím před žádostmi jednotlivců.

Častý problémem bylo, že studenti nedodržovali podmínky přijetí. Byli k nám vysílání bez ohlášení a často bez potřebných studijních dokladů. Mnoho zemí navíc své studenty vysílalo s několikaměsíčním zpožděním, což se projevilo v zahájení jazykové výuky, která byla pro zahraniční stipendisty povinná. To komplikovalo nejen učební plán studijních středisek, ale i výuku samotnou. Mít vliv na výběr posluchačů pokládala československá strana za velmi důležitý aspekt. Mohla tak přijímat jen ty studenty, u kterých si byla jistá, že studium na vysoké škole budou schopni dokončit: „Náš vliv na výběr posluchačů se příznivě projevuje na jejich úrovni. Předtím nedokončilo svoje studium většina ze 60 přijímaných studentů. V posledních letech ukončila studium asi polovina, to je 30-40 zahraničních studentů ročně. Úbytek během studia je jen nepatrně vyšší než u československých posluchačů.“²⁶ Stejně měli upozornit uchazeče, že jen v případě některých stipendií (zvláštní stipendia, akce OSN a MSS) se jim hradí cesta do ČSSR a zpět po ukončení studií.²⁷

7.3 Finanční stránka stipendií

Československo usilovalo o to, aby vybraní zahraniční studenti přicestovali do země na vlastní náklady. Některé státy však tuto praxi odmítaly, a tak československá strana hradila i dopravu, kterou uskutečňovala z určených měst v Africe a Asii vlastními letadly.

Zahraníčním studentům vysokých a středních škol, jež byli přijati jako stipendisté, bylo vyplaceno stipendium včetně příspěvku na ošacení. Další příspěvky a výše stipendií se odvíjely od charakteru a délky studia nebo země původu studenta. (Kuthanová, 2010) Stipendium dostávali studenti první den

²⁵ Tamtéž.

²⁶ NA, f. USL, k. 183, inv. č. 308, Náročnost je nutná. Časopis Fórum, Roč. I, č. 9/1968

²⁷ AMZV, TO-T, 10. teritoriální odbor 1960-1964, k. 2, Přijímání zahraničních studentů a postgraduátů ku studiu na čsl. vysokých školách v šk. roku 1962/63.

v měsíci a když připadl tento den na víkend, vyzvedli si ho poslední den předcházejícího měsíce. Původně dostávali stipendisté 600,- Kčs, postgraduanti a aspiranti 1100,- Kčs na měsíc. „Od 1.9. 1960 byla zvýšena částka měsíčního stipendia pro zahraniční stipendisty – studenty na 700,- Kčs“²⁸ Stipendium postgraduátů se nezvyšovalo, pokud nebylo navrhnuo jinak na základě kulturních dohod.²⁹ Další zvýšení stipendia bylo již v lednu 1969, a to na 800,- Kčs. Výška postgraduálního stipendia se lišila v závislosti od vysílajících vlád a organizací, byla určena mezinárodními dohodami. Postgraduanti Univerzity 17. listopadu dostávali stipendium 1100,- Kčs.³⁰ Stipendium aspirantů se pohybovalo v rozmezí 1200–1800,- Kčs podle oboru a předcházející praxe. V průběhu studia se mohlo ještě zvyšovat v závislosti na dosažených výsledcích. Když měli postgraduanti anebo aspiranti rodiny, dostávali příspěvek i na ně.³¹ Navíc k tomuto stipendiu dostávali studenti na začátku školního roku příspěvek 200,- Kčs na studijní pomůcky a posluchači z rozvojových zemí 400,- Kčs na oblečení. Tento příspěvek dostávali studenti jen dvakrát podobu svého studia, a to na začátku prvního a třetího ročníku.³² Navzdory vysokému stipendiu, vzhledem k československým poměrům, se stávalo, že stipendium nepokrylo celkové náklady studentů.

Postupem času se na základě dosavadních zkušeností se studijní morálkou zahraničních studentů, po pravidelných kontrolách včetně návštěv přednášek, cvičení a seminářů rozhodlo, že bude nutné některé studenty postihnout účinnějšími sankcemi, oproti těm, které povolovaly studijní předpisy. Došlo tak k rozdělení stipendií pro zahraniční studenty na řádném studiu oboru společenských věd USL na část sociální, která byla stanovena na 500,- Kčs, a část prospěchovou v základní výši 200,- Kčs. Na základě tohoto rozdělení došlo k úpravě hospodářského zabezpečení zahraničních studentů, které umožnilo

²⁸ NA, f. Ministerstvo školství a kultury, k. 1682, inv. č. 26, Stipendia 1960-1962. Zvýšení počtu přijímání zahraničních studentů do ČSSR.

²⁹ NA, f. USL, k. 182, inv. č. 308, Naši čtenáři se ptají: Proč se postgraduátům vyplácejí stipendia v rozdílné výši. Časopis Fórum, Roč. I, č. 3/1968.

³⁰ NA, f. USL, k. 134, inv. č. 256, J. Janík, Průvodce zahraničních studentů, 1969.

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž.

udělovat odůvodněné sankce formou finančních srážek, ale i odměn za dobrý prospěch.

Formou sankcí byla možnost snížení stipendia zahraničních studentů při nedodržování základních stipendijních povinností, resp. základních požadavků studijní kázně, a to až o 100,- Kčs měsíčně. Mohlo se jednat o některý z těchto případů:

- a. Vlastní vinou opožděný zápis semestru
- b. Neomluvená absence na přednáškách nebo cvičeních a seminářích více než dvakrát v kalendářním měsíci
- c. Povolení děkanského termínu při opakování zkoušky
- d. Nevykonání zápočtu v termínu stanoveném děkanem fakulty
- e. Opožděné odevzdání diplomové práce z vlastní viny diplomanta
- f. Vážné porušení kolejního řádu (na návrh kolejní komise)
- g. Zostření disciplinárního trestu vysloveného kárnou komisí

Navrhované snížení stipendií až o 100,- Kčs měsíčně by se vztahovalo ve všech uvedených případech na nejbližší příští měsíc, a kromě toho, v případech C, D, E, by se automaticky prodlužovalo o každý další měsíc po původně stanoveném termínu, dokud by nedošlo ke splnění povinnosti.³³ Kdyby tento finanční postih nepomohl a stále by docházelo k opakování některých těchto případů, nebo by došlo k jejich nahromadění, může se srážka stipendia v jednom měsíci navýšit maximálně na 200,- Kčs. Pokud však student poctivě a zodpovědně plnil všechny své studijní povinnosti, mohlo dojít k poskytnutí zvláštních jednorázových premií, které dosahovaly částky až 1000,- Kčs.³⁴ Udělování takovýchto premií spadalo do pravomocí děkana fakulty a student je mohl obdržet za předčasné složení zkoušek (100,- Kčs), za odevzdání diplomové práce v prvním řádném termínu (200,- Kčs) a nejvyšší částka 1000,- Kčs byla udělována za obhájení diplomové práce a složení státní zkoušky v prvním stanoveném termínu, a to s vyznamenáním (červený diplomem).³⁵

³³ NA, f. USL, k. 25, inv. č. 174, Návrh na zavedení diferenciacie stipendií.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Tamtéž.

V roce 1969 činilo stipendium 9600,- Kčs ročně a bylo proplaceno v měsíčních částkách po 800,- Kčs bez dalších srážek. Stipendium pro postgraduandy nebo aspiranty s titulem kandidáta věd (CSc.) činilo ročně 13 300,- Kčs a bylo rovněž propláceno v měsíčních částkách 1100,- Kčs s daňovou srážkou ve výši 63,- Kčs.³⁶ Na základě tehdejších mezinárodních ujednání, bylo možné vyplácet též i vyšší částky. To se týkalo zejména stipendií, jejichž výše byla upravena individuálními kulturními dohodami.³⁷

³⁶ NA, f. USL, k. 134, inv. č. 256, J. Janík, Průvodce zahraničních studentů. 1969.

³⁷ Tamtéž

8 Zhodnocení stipendijního programu

8.1 Efektivnost programu

Poskytování stipendií nebo studentských míst bylo politicky i odborně velmi důležitou a vítanou formou pomoci méně vyvinutým zemím. Ministerstvo školství a kultury zahraniční studenty přijímalo na základě různých kulturních dohod, jako součást technické pomoci málo vyvinutým zemím či na základě individuálních žádostí jednotlivých osob. Avšak záměr československé strany byl především ovlivňovat příchozí zahraniční studenty na ideologické úrovni. Většina států se k této pomoci stavěla pozitivně a velmi ochotně jí přijímala. Faktem však zůstává, že ČSSR, pokud to bylo v jejích možnostech se snažila hlavně působit na výchovu nových kádrů v nově se osamostatněných zemích, kam byla stipendia převážně mířena.³⁸

Ve výchově zahraničních studentů šlo nejen o to, aby se vraceli domů jako vynikající odborníci, ale aby se dobře seznámili se životem v socialistické společnosti, se zásadami, na kterých je vybudována, a nakonec i místní kulturou.³⁹ Československá strana chtěla, aby se absolventi z vysokých i odborných škol stáli ve svých zemích nositeli vědomostí ale zároveň i „pokrokových myšlenek“ a trvalými přáteli československého lidu.⁴⁰

Československo přijímalo studenty jak ze socialistických, tak i z kapitalistických zemí. Ze socialistických zemí přicházeli studenti, kteří byli vybírání zejména podle jejich politické příslušnosti než podle jejich studijních dovedností, které byly až druhořadé. To mělo značný vliv na jejich pozdější studium, protože studenti vybrání podle tohoto klíče dosahovali slabších studijních výsledků, než tomu bylo například u jejich protějšku z kapitalistických zemí. Studenti z kapitalistických zemí byli vybírání na základě konkurzu, takže zde byly požadavky na uchazeče mnohem vyšší a museli prokázat, že jsou studijně velmi kvalitně připraveni a nestačí jim pouze stranická příslušnost.

³⁸ NA, f. USL, k. 1681, inv. č. 1960, Zvýšení počtu přijímaných zahraničních studentů do ČSSR.

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž.

Aby se mohli zahraniční stipendisté (studenti, aspiranti a praktikanti) připravit po jazykové stránce k vysokoškolskému studiu a praxi na československých školách (uvedení do české terminologie a hlavních studijních oborů, zvláště těch technických), museli absolvovat jednorozční kurz jazykové přípravy.⁴¹ Tento kurz měli podstoupit všichni příchozí zahraniční studenti nejen proto, aby byli schopni zvládnout studium, jehož výuka nebude probíhat v angličtině či francouzštině, ale také aby se pomocí znalosti místního jazyka lépe asimilovali do společnosti. K tomu jim také měly napomoci kurzy základního poučení o československých reáliích (zeměpisných a dějinných) a socialistické přítomnosti.⁴²

V počátcích stipendijního programu v 50. letech se stávalo, že vládní orgány některých států, kterým byla stipendia nabízena, na nabídku neodpověděli, nebo jí odmítli. Lze se domnívat, že některá odmítnutí byla motivována politickými důvody, které souvisely s tehdejší dobou.⁴³ Ale důvody mohly být i administrativního rázu, jelikož nabídka stipendií u jednotlivých vlád byla většinou notifikována v jarních měsících, které představovaly poměrně pozdní termíny pro splnění všech podmínek a povinností pro účast.⁴⁴

Tehdy byla Stipendijní místa nabízena určitému počtu států (24), i když nešlo i nějak zavrtané číslo, tak se tehdejší vedení domnívalo, že na jednotlivé státy připadá poměrně malé množství stipendií. To by znamenalo, že jejich efektivnost by byla relativně nízká a měla by jen omezený dosah. Diskutovalo se o tom, zda by nebylo efektivnější, ale především výhodnější, kdyby se stipendia nabízela podle současné politické situace menšímu počtu zemí určité oblasti, avšak ve větším počtu pro tu, či onu zemi.⁴⁵ Problémem bylo, že při malém množství stipendijních míst, mohla země vyslat jen omezený počet studentů, kteří převážně směřovali na vysoké školy a ty odborné byly často opomíjeny. A právě

⁴¹ NA, f. USL, k. 1680, inv. č. 1957, Návrh na znění některých článků organizačního statutu „Přípravných kursů pro cizince na vysokých školách v ČSR“.

⁴² Výjimku tvořili studenti z SSSR a Polské lidové republiky, kteří postoupili přímo na vysoké školy a během svého odborného studia se učili češtině, případně slovenštině.

⁴³ NA, f. USL, k. 1680, inv. č. 1958, Návrh perspektivního plánu přijímání zahraničních studentů do ČSR a vysílání našich studentů do zahraničí.

⁴⁴ Tamtéž

⁴⁵ Tamtéž

studium na odborných školách by bylo pro mnohé, technicky málo vyspělé země, větším přínosem.⁴⁶

8.2 Stipendijní místa

Perspektivní plán přijímání zahraničních studentů do ČSSR počítal s postupným navyšováním jejich počtu. Největšího navýšení chtělo Československo dosáhnout u těch studentů, kteří zde měli studovat na své vlastní náklady a pocházeli zejména z málo vyvinutých, tedy rozvojových zemí. Původně se počítalo 60 místy, která chtěla československá strana v roce 1959 poskytnout. V následujících letech pak docházelo k jejich navyšování a to na 100 míst v letech 1960 a 1961, poté na 150 míst v letech 1962 a 1963 až na 200 míst, které byly ustanoveny na roky 1964 a 1965. Jinak tomu bylo u míst, která byly nabízena rovněž do rozvojových zemí, ale již v rámci stipendijního programu, zde zůstal za celé období let 1959 až 1965 počet míst stále stejný, a to 90. Pro Československo bylo samozřejmě mnohem výhodněji, aby příchozí studenti studovali na své vlastní náklady, než aby jim muselo být vypláceno stipendium.⁴⁷

Do československá přicházelo i značné množství studentů ze socialistických zemí v rámci stipendijního programů. Nejvíce stipendijních míst bylo poskytováno Sovětskému svazu, v rozmezí let 1959–1965 byla roční nabídka 80 míst, přičemž v následujících letech se počítalo i s případným navýšením, kdyby to situace vyžadovala. Sovětský svaz měl jen přeci své specifické postavení a československá strana nemohla jinak než jeho případným požadavkům vyjít vstříc. Co se ale ostatních států socialistického bloku týče, tak zde byly stipendia nabízena velmi poskromnu. Jednalo se hlavně o Polskou lidovou republiku (5 míst), Maďarskou lidovou republiku (5 míst), Federální lidovou republiku Jugoslávii (3 místa), Rumunskou lidovou republiku (5 míst), Korejskou lidovou demokratickou republiku (10 míst), a Vietnamskou demokratickou republiku (3 místa). Výjimku tvořila Německá demokratická republika a Mongolská

⁴⁶ NA, f. USL, k. 1680, inv. č. 1958, Návrh perspektivního plánu přijímání zahraničních studentů do ČSR a vysílání našich studentů do zahraničí.

⁴⁷ Tamtéž.

demokratická republika a Albánská lidová republika. První dvě zmíněné, mohly čerpat druhý největší počet stipendijních míst a to bylo 50, zatímco Albánie mohla využít 30 míst.⁴⁸ U Mongolska však došlo od roku 1963 k značnému snížení počtu nabízených stipendií z oněch 50 na 10. Důvodem bylo to, že mongolští studenti dosahovali velmi podprůměrných studijních výsledků, což nebylo nic neobvyklého i u některých ostatních stipendistů z lidových demokracií, avšak ti mongolští patřili mezi ty vůbec nejslabší.⁴⁹

V perspektivním plánu se rovněž počítalo s přijetím i určitého počtu studentů a vědeckých pracovníků ze západních kapitalistických států a států Jižní Ameriky. V některých případech tomu tak bylo v rámci reciprocity za nabídnuté stipendijní místa ze strany západních zemí. Tím bylo umožněno, aby v Československu mohli studovat studenti ze zemí jako byla Francie (10 míst), Velká Británie 3 (místa), Island (2 místa), Rakousko (2 místa, od roku 1962 zvýšeno na 5), Kanada a USA. Kanada a Spojené státy byly příkladem zemí, u kterých zostřující se politická situace negativně ovlivňovala množství stipendijních míst. Ty původně disponovaly 6 místy pro Kanadu a 9 místy pro USA, avšak s měnící se politickou situací se množství stipendií snižovalo (na 2 místa), nebo nebyly vůbec poskytnuty, jako tomu bylo v letech 1959, 1961 a 1963.⁵⁰

Pro oblast Latinské Ameriky bylo v roce 1959 celoplošně vyčleněno 15 stipendijních míst, přičemž v následujícím roce došlo k jejich navýšení na 20. Na požadavky Mezinárodních organizací byla stipendijní místa, v počtu 20 míst ročně poskytována prostřednictvím OSN s cílem pomoci poručenským a nesamosprávným územím. Další organizací, které byla poskytnuta stipendijní místa, byl Mezinárodní svaz studenstva, a to v počtu 10 míst.⁵¹

Množství poskytovaných stipendií nebylo vždy přesně dané, během let se jejich počty měnily v závislosti na momentální politické situaci, na kterou československá strana mnohdy reagovala tak, že nabídku stipendií danému státu pozastavila, nebo popřípadě snížila. K odebrání stipendijních míst mohlo také

⁴⁸ NA, f. USL, k. 1680, inv. č. 1958, Návrh perspektivního plánu přijímání zahraničních studentů do ČSR a vysílání našich studentů do zahraničí.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Tamtéž.

dojít v důsledku malého zajmu o poskytovaná stipendia ze strany příjemce. Dalším důvodem pro snížení počtu stipendií mohl být ten, že studijní výsledky dané země byly podprůměrné a Československo nehodlalo nadále takto plýtvat svými zdroji.

Za stěžejní byly vždy považovány právě rozvojové země, tam také mělo směřovat největší množství nabízených stipendijních míst. U zemí východního bloku se hlavně počítalo s tím, že jejich studenti přijedou do Československa studovat v rámci takzvaných „družebních dohod“, což se poté projevilo na celkových počtech. Jinak tomu bylo u zemí kapitalistického západu, u kterých se vždy počítalo s omezeným množstvím poskytovaných stipendií.

8.3 Studijní výsledky

Stipendijní systém, viděli zahraniční studenti jako trvalou a nezaměnitelnou studijní podporu, kterou mohli čerpat bez jakýkoliv sankcí. Tato skutečnost, je proto příliš nepovzbuzovala k vyšším studijním výkonům, což se československé straně příliš nezamlouvalo. Často docházelo k opakování ročníku, přestupu a přerušení studia což vedlo k dlouholetým pobytům zahraničních studentů, z nichž někteří pak absolvovali i se ztrátou až 12 semestrů, což pro stát znamenalo jen další finanční zátěž a výdaje ze státního rozpočtu na tyto studenty.⁵² Tomu se snažila československá strana co možná nejvíce předcházet tím, že zaváděla postihy jako snížení stipendia, když došlo k opakování ročníků nebo zpřísnění pravidel, když student požádal o přerušení studia. Pokud ale byl student studijně úspěšný, mohl být naopak odměněn nějakou atraktivní finanční částkou podle povahy splnění jeho studijních povinností.⁵³

Z materiálu o studijních výsledcích, které si evidovala Univerzita 17. listopadu za školní rok 1966/67 se můžeme dozvědět, že na československých vysokých školách studovalo 2862 zahraničních studentů. Z tohoto celkového

⁵² NA, f. USL, k. 58, inv. č. 212, Koncepce dlouhodobého rozvoje zahraničního oboru.

⁵³ Tamtéž.

počtu zapsaných posluchačů bylo 60,3 % (1726) z rozvojových zemí, 36,6 % (1047) ze zemí socialistického tábora a 3,1 % (89) z kapitalistických zemí.⁵⁴

Z rozvojových zemí absolvovalo v tomto roce celkem 12,1 % studentů, přičemž do vyšších ročníků postoupilo 64,9 %. To znamenalo, že úspěšně ukončilo školní rok celkem 77 % studentů. Těch, co neuspělo, ale pokračovalo dále ve studiu bylo 18 % a pouze 5 % studentů bylo navrženo k vyloučení nebo s rozhodlo studia zanechat.

Ze zemí socialistického tábora absolvovalo 22,1 %, z toho do vyšších ročníků postoupilo 64,2 % a celkem úspěšně ukončilo školní rok 86,3 % studentů. Těch neúspěšných, kteří však pokračovali ve studiu bylo 7,1 %, přičemž odvoláno ze studia bylo 6,6 % studentů. Nejlepší studijní výsledky měli studenti z NDR, jejichž průměrná známka činila 1,5 a zvláště výborných výsledků dosáhli ve studiu lékařství, kdy ze 154 zapsaných studentů neuspěli jen 3.⁵⁵

Z kapitalistických zemí absolvovalo 4,5 % a do vyšších ročníků postoupilo 71,9 %, přičemž školní rok 1966/67 úspěšně ukončilo 76,4 % studentů, těch, kterých neuspělo, ale stále pokračovalo ve studiu bylo 21,4 % a těch co studia zanechalo, bylo 2,2 %. Největší zastoupení měli studenti z Kypru, kteří dosáhli průměru 2,1 a z Řecka, kteří měli průměr známek 2,0. Dále za zmínku stojí studenti z Japonska, kteří dosáhli průměrné známky 1,86 a pouze jedna studentka se vrátila domů před ukončením studia.⁵⁶

Ve finále z celkového počtu zahraničních studentů absolvovalo 15,6 % (446) a do vyšších ročníků postoupilo 64,8 % (1854). Celkově úspěšně ukončilo školní rok 80,4 % (2300). Bohužel neuspělo, avšak pokračovalo ve studiu 14 % (103) a studia zanechalo nebo bylo navrženo k vyloučení 5,6 % (56).⁵⁷

Tento přehled studijních výsledků vypovídá o poměrně vysoké kvalitě studentů přicházejících z kapitalistických zemí, ti dokázali konkurovat studentům z těch socialistických velmi obstojně, a to i přes jejich možnou jazykovou a ideologickou nevýhodu. Nějak výrazně pozadu nezůstávali ani studenti

⁵⁴ NA, f. USL, k. 153, inv. č. 291, Studijní výsledky zahraničních studentů do školní rok 1966 / 67

⁵⁵ NA, f. USL, k. 153, inv. č. 291, Studijní výsledky zahraničních studentů do školní rok 1966 / 67

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Tamtéž.

z rozvojových zemí, kteří představovali nejpočetnější skupinu, ti dokázali velmi obstojně konkurovat ostatním studentům s odpovídající úspěšností.

8.4 Finanční náročnost

Náklady na přijímání zahraničních studentů do ČSSR nebyly zanedbatelné. Za stěžejní dobu stipendijního programu lze pokládat časové období které předcházelo zrušení Univerzity 17. listopadu v roce 1974. Od jeho oficiálního zahájení v roce 1959 až do roku 1971 bylo zahraničním studentům poskytnuto 8364 stipendií v celkové hodnotě 96 224 000,- Kčs.⁵⁸ Další položkou, kterou musela československá strana dále financovat, byly náklady na výuku těchto stipendistů. Tyto náklady, představovaly za stejné pozorované období (1959-1971) částku 131 628 000,- Kčs. Největší výdaje na stipendia byly vynaloženy v rozmezí let 1962 až 1967, kdy jejich průměrná roční částka činila 11 927 400,- Kčs.⁵⁹ Největší počet stipendií byl poskytnut ve školním roce 1965/66, celkem to bylo 1199 stipendií v hodnotě 13 788 000,- Kčs. Od roku 1971 docházelo k razantnímu snižování jak počtu stipendií (198), tak nákladu s nimi spojených, ty činily za školní rok 1970/71 částku 2 250 000,- Kčs.⁶⁰

Takovému to stavu věci, značně napomohla začínající doba normalizace a konec pražského jara. „Tehdy se zahraniční styky silně decentralizovaly a realizovaly se na bázi jednotlivých škol, jejich pracovišť či jednotlivců.“ (Urbášek, 2008, 178). Mezi jednotlivými Vysokými školami ze socialistických zemí jako bylo SSSR či NDR, se začali upřednostňovat hlavně bilaterální vztahy založené na takzvaných „družebních dohodách“. To znamenalo, že tyto socialistické země hradily studijní a životní náklady svých studentů, což bylo samozřejmě pro Československo po finanční stránce velmi přínosné.

Celkové prostředky vynaložené na stipendijní program sice nebyly zanedbatelné, ale v rámci ostatních aktivit Československa ve snaze pomoci

⁵⁸ NA, f. USL, k. 1680, inv. č. 1959, Zpráva o poskytování stipendií pro studenty z poručenských a nesamosprávných území, - Předložení vládě.

⁵⁹ Tamtéž.

⁶⁰ Tamtéž.

rozvojovým zemím nešlo o finančně velkou částku. Finanční náklady na hmotnou pomoc daleko převyšovaly ty na stipendia. Dodávky potravin, léků nebo pracovního nářadí mohly dosáhnout při jednorázové pomoci i částky 5 mil Kčs, což v rámci stipendií (cca. 400 stipendistů) představovalo náklady na jeden akademický rok. Navíc, když se v rámci této pomoci skrývalo vyvážení zbraní do zemí třetího světa, tak se částka mohla pohybovat i v miliardách korun. Co se ostatních druhů technické pomoci týče, jako bylo vysílání odborníků nebo zřizování výcvikových a učebních zařízení, tak šlo o finančně méně nákladnější formu rozvojovou pomoc, než jakou představoval stipendijní program s hmotou pomocí. Důvodům bylo, že za valnou většinu nákladů s tím spjatých, zodpovídal příjemce pomoci.

Velkým zklamáním pro Československo bylo, že se nemohlo spoléhat na reciprocitu v rámci svého rozvojového snažení. Výdaje vynaložené na pomoc těmto státům byly většinou jednosměrný tok, bez možnosti z něj finančně profitovat, což byla v dobách socialismu hlavní motivace pro československou rozvojovou pomoc.

8.5 Absolventi

Pro Československo bylo důležité, aby udržovalo kontakt se svými absolventy i po jejich návratu zpátky do vlasti a zejména to platilo pro absolventy z rozvojových zemí. Bylo to jakási finalizace jejich několikaleté péče o tyto studenty, při které mělo docházet ke zhodnocení všestranného úsilí (v oblasti vzdělávání a výchovy) a vynaložených prostředků jednak ve prospěch rozvojových zemí, tak také pro ČSSR. Československo tím sledovalo možnost, jak získat spojence, kteří by jim byli nápomocni účinně prosazovat zájmy československé zahraniční politiky, a to nejen v oblasti mezinárodních vztahů, ale také v oblastech ekonomických.⁶¹

Namátkou lze zde uvést některé absolventy z fakulty společenských věd USL, kteří po návratu do vlasti byli schopni zúročit své vzdělání a našli uplatnění

⁶¹ NA, f. USL, k. 25, inv. č. 181, Celostátní (federál.) charakter Univerzity 17. listopadu.

na prestižních místech jak doma, tak ve světě a mohli posloužit k propagačním (propagandistickým) účelům efektivnosti československého stipendijního programu:⁶²

Dr. Abdul Hamid Wahab (Jemenská arabská republika): náměstek ministra hospodářství, nyní velvyslanectví rada JAR v Londýně.⁶³

Raphael Simba (Kongo – Zaire): poradce na předsednictvu vlády, pozdější velvyslanec v Kanadě.⁶⁴

Dilangu Lonis (Kongo-Zaire): vyučující na vysoké škole v Zaire⁶⁵

Chikhaoui Bonbaker (Tunisko): pracovník na předsednictvu vlády⁶⁶

AbdulRahman Tout (Libanon): učil na vyšší střední škole⁶⁷

Tereza Eladová (Kamerun): vedoucí odboru ministerstva těžkého průmyslu ⁶⁸

Onume Ouwuka Oreh (Nigerie): docent na univerzitě ⁶⁹

Abdul Shani (Jemenská arabská republika): velvyslanec rada velvyslanectví JAR, Praha⁷⁰

Mahzoul Helal (Alžírsko): hlavní inženýr výzkumného ústavu plastických hmot⁷¹

Olveba Nduhve (Nigerie): docent na univerzitě⁷²

Československá strana se vždy snažila předejít tomu, aby „nevychovávala“ studenty, kteří nebudou schopni nalézt uplatnění v oborech, které u nás studovali, nebo po svém absolvování plánovali působit na území západních kapitalistických států namísto návratu do své rodné vlasti.

⁶² NA, f. USL, k. 25, inv. č. 181, Celostátní (federál.) charakter Univerzity 17. listopadu.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Tamtéž.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ Tamtéž.

⁷⁰ Tamtéž.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž.

9 Závěr

V dobách socialismu patřilo Československo mezi ty země východního bloku, které se silně angažovaly v rozvojovém světě. Jeho pomoc směřovala v naprosté většině do těch zemí, které patřily do takzvaného socialistického tábora, který v té době vznikal. Levicově orientované režimy nastolené v těchto zemích se měli stát dobrými přáteli Sovětského svazu a jeho spojenců. Jednalo se o země hospodářsky málo vyvinuté, které získaly svou samostatnost během dekolonizace, která nastala po konci druhé světové války a kde byla na vzestupu různá osvobozenická hnutí. Celková koordinace rozvojového snažení byla plně v rukou Sovětského svazu, ten určoval, kam má rozvojová pomoc přesně plynout a které země mají být přednostními příjemci. Tímto se snažil o upevnění svého vlivu a o případné navázání nových obchodních vztah se zeměmi v oblastech Asie, Afriky a Latinská Ameriky.

Do těchto oblastí také plynula Československá rozvojová pomoc nejvíce. Měla podobu dodávek léků, materiálu, technického vybavení (hmotná pomoc) nebo vysílání expertů, projektantů a učitelů (technická pomoc). Významnou formou československé pomoci bylo i poskytování stipendií ke studiu na českých a slovenských vysokých školách, na které byly studenti přijímáni na základě uzavřených kulturních dohod. Stipendia byla nabízena prostřednictvím zastupitelských úřadů, v dané zemi, a ty je směřovaly dále vládním administrativám, které poté prováděly výběr uchazečů. Tento způsob se však československé straně příliš nezamlouval, jelikož omezoval jejich možnosti při výběru oněch kandidátů. Nebylo tedy vůbec jisté, jestli příchozí zahraniční studenti budou naplňovat ideologické představy socialistického zřízení a jestli budou po svém absolvování přínosem pro svou zemi, což by jen napomohlo k propagaci stipendijního programu a také československého socialistického školství dále ve světě.

V rámci stipendijního programu přišly do Československa desítky tisíc studentů, aby získali vysokoškolské vzdělání. To sebou přineslo i zvyšující se požadavky na logistickou a organizační stránku věci. Proto byla na počátku 60. let ustavena Univerzita 17. listopadu, jejíž úkolem byla koordinace stipendijních programů a

zajišťování vysokoškolského studia zahraničními studenty z rozvojových zemí spolu s metodickou přípravou těchto studentů na ostatních vysokých školách na území Československa.

Univerzita měla své nesporné místo v československém vzdělávacím prostředí jako instituce spojující ideově-politické, vědecké a pedagogické úkoly v rámci československé zahraniční a rozvojové politiky. Svou politickou indoktrinací se snažila plnit svědomitě, i když v tomto byla poměrně osamocena, jelikož ostatní vysoké školy nahlížely na tuto povinnost poměrně laxně. Univerzita se snažila „vychovat“ nové spojence, kteří by se vrátili do svých domovských zemí jako elita, která by zaujala vysoká místa v tamějším státním aparátu, ze kterých by mohla ovlivňovat veřejné mínění, nebo působit na vzájemné vztahy, z nichž by Československo mohlo získat přínosné jak obchodní, tak diplomatické styky. Realita však byla podstatně jiná, mnozí absolventi takovýchto míst nedosáhli, nebo se rozhodli pokračovat v životě na území západních kapitalistických zemí, což Československo nerado vidělo, vzhledem k prostředkům, mnohaletého úsilí a práce do nich vynaložených.

Z finančního hlediska byl stipendijní program poměrně náročný, avšak nedosahoval takových nákladů, jako tomu bylo u hmotné pomoci, jejíž objem byl o poznání vyšší. Do stipendijního programu se nejvíce investovalo během 50. a 60. let, kdy byla „studená válka“ na svém vrcholu. Po zrušení Univerzity 17. listopadu v září 1974, už nedosahoval takového množství, jako tomu bylo za její existence. V následujících letech rostly počty stipendií maximálně v řádu stovek. Během období normalizace v 70. a v 80. letech došlo k nárůstu prospěchových a sociálních stipendií, které byly uplatňovány pro studenty, které vysílaly ostatní komunistické režimy východního bloku. Zahraniční stipendia pro studenty z rozvojových zemí už nebyla poskytována v takové míře a množství, jako tomu bylo v minulosti.

Přínos stipendijního programu byl pro Československo poměrně malý. Poskytování rozvojové pomoci skrze stipendia zanechalo jistý pozitivní odkaz v podobě osobních vazeb a dobrých vztahů s některými zeměmi. Po finanční stránce šlo o vynakládání milionů korun ročně z československého rozpočtu, přičemž o nějaké významnější reciprocitě nemohla být řeč. Pro tehdejší

stipendisty to však byla ve většině případů, přínosná forma pomoci. Vzdělávat se na evropské vysokoškolské instituci, představovalo pro studenty možnost osobního rozvoje v daném oboru, kterého by ve své domovské zemi, mohli jen obtížně dosáhnout.

Zdroje:

ADAMCOVÁ, Lenka. *Úvod do rozvojových studií*. [s.l.]: [s.n.], 2006. 297 s.

AID, Christian. *Rozvojová pomoc během studené války*. Rozvojovka [online]. Nedařováno [cit. 2019-04-23]. Dostupný na WWW: <<http://www.rozvojovka.cz/analyzy/35-rozvojova-pomoc-behem-studene-valky.htm>>.

Česká rozvojová agentura: *Strategie zahraniční rozvojové spolupráce České republiky* [online]. 2017 [cit. 2019-01-31]. Dostupný z WWW: <http://www.czechaid.cz/wp-content/uploads/2016/09/Strategie_ZRS_CR_2018-2030.pdf>.

EXNEROVÁ, Věra. (ed). *Globální problémy a rozvojová spolupráce: Témata, o která se lidé zajímají*. Člověk v tísni, společnost při ČT, o. p. s., Praha 2005. 255 s. ISBN 80-86961-00-1.

EXNEROVÁ, Věra a kol. *Zahraníční rozvojová spolupráce ČR*. Rozvojovka [online]. nedařováno [cit. 2019-04-23]. Dostupný na WWW: <<http://www.rozvojovka.cz/zahranicni-rozvojova-spoluprace-cr>>.

HOLEČKOVÁ, Marta Edith. *Univerzita 17. listopadu a její místo v československém vzdělávacím systému a společnosti*. Praha, 2017. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Školitel: Mgr. Jaroslav Cuhra, Ph.D.

JELÍNEK, Petr – DESSIEOVÁ, Květa – NÁPRSTEK, Martin: *Analýza poskytování vládních stipendií ke studiu na veřejných vysokých školách občanům z rozvojových a jiných potřebných zemí*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 2004 (Výstup z řešení výzkumného úkolu MZV RB 1/7/03).

KALVODA, Josef. *Role Československa v sovětské strategii*. Nakladatelství DÍlo, Kladno 1999, s. 239–240).

KAPLAN, Karel. *Rada vzájemné hospodářské pomoci a Československo 1957-1967*. Praha: Karolinum, 2002, 234 s. ISBN 8024604175.

KOŘAN, Michal. *Česká zahraniční politika v zrcadle sociálně-vědního výzkumu*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009, 290 s. ISBN 978-80-86506-81-4

KUTHANOVÁ, Veronika. *Národnostní situace Československa v letech 1948-1989. Sondy do problematiky imigrace do ČSR/ČSSR a postavení legislativně uznaných národností/menšin*. Brno 2010, Magisterská práce. Masarykova Univerzita v Brně. Filozofická fakulta. Vedoucí práce: PhDr. Roman Doušek, Ph.D.

LEICHTOVÁ, Magdaléna. – PIKNEROVÁ, Linda. *Rozvojová spolupráce východního bloku v době studené války*. Praha: Dokořán, 2013, 132 s. ISBN: 978-80-7363-570-1.

MEDVECOVÁ, Mária. *Zahraníční studenti v Československu v 60. a 70. letech: vzájemné soužití a vztah k československému obyvatelstvu*. Praha 2015. Magisterská práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Vedoucí práce: doc. PhDr. Michal Pullmann, Ph.D.

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ ČR. Shrnutí výsledků vědeckého projektu MZV RM 03/28/04 Československo a subsaharská Afrika v letech 1948–1989 [online]. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 2004 [vid. 2013-11-18]. Dostupné na: http://www.mzv.cz/file/16676/RM._03._28._04.pdf

Němečková, Tereza – Krylová, Petra – Horký-Hlucháň, Ondřej – Hejkrlík, Jiří – Jílková, Klementína (2014): The_Czech government scholarship programme for students from developing countries – Evaluation findings and policy reflections. *Evaluation and Program Planning* 43: 83-92.

OPRŠAL, Zdeněk. *Mezinárodní rozvojová spolupráce: vybrané aspekty*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, 98 s. Skripta. ISBN 978-80-244-3948-8.

PŘÍBORSKÁ, Lucie. *Komparace zahraniční rozvojové spolupráce České republiky a Slovenské republiky*. Olomouc, 2008. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce: Mgr. Zdeněk Opršal.

STOJANOV, R.; NOVOSÁK, J. (2007): Poverty, Official Development Assistance, Migration Remittances and Development – A Contribution to the Intricate Nexus. In: *Rozvojová pomoc a spolupráca. Vybrané kapitoly*. Bratislava: Ekónom, str. 26-45. ISBN 978-80-225-2393-6

SZÉP, Attila. Oficiálna rozvojová pomoc – prípad Slovenska. In Prešov. Rozvojová pomoc a spolupráca – výzvy a perspektívy. Prešov: 2005, s 88. Dostupný z WWW: <www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/58>. ISBN 8089041930.

URBÁŠEK, Pavel a Jiří PULEC. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945-1969*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, 433 s. Monografie. ISBN 978-80-244-2979-3.

URBÁŠEK, Pavel. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech tzv. normalizace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2008, 234 s. ISBN 978-80-244-1879-7.

WAISOVÁ, Šárka a kol. *Ve stínu modernity: Perspektivy a problémy rozvoje*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, 375 s. ISBN 8086898547.

Wikipedia: otevřená encyklopedie [online]. nedatováno [cit. 2019-01-31]. Dostupný na WWW: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Rozvojová_spolupráce#cite_note-12>.

ZÍDEK, Petr. *Československo a francouzská Afrika: 1948–1968*. Libri, Praha 2006.
247 s. ISBN 80-7277-305-4.